

R. M. Jones: Fabrički komiteti u ruskoj revoluciji

Prethodno poglavlje: [Fabrički komiteti u ruskoj revoluciji – Predgovor](#)

Uvod

„Za ruskog radnika živeti je jednostavno značilo ne umreti.“¹[Ferro, Marc, The Russian Revolution of February 1917, 112. (Ostali bibliografski podaci – izdavač, mesto i godina – za literaturu kojom se koristio autor nama nisu dostupni. – prim. CLS)] Pre februara 1917, ruski radnici su se na svojim radnim mestima suočavali sa vojnom disciplinom i prinudnim prekovremenim radom, sa visokim stepenom smrtnosti u industrijskim „nesrećama“, i sa glađu kada se vrate kućama. Godine 1905. suočili su se sa carizmom i u toj borbi stvorili nešto potpuno novo – „sovjet“ (ili savet). Dvanaest godina kasnije, nakon dve i po godine rata i plime štrajkova, bili su spremni da sruše carizam. Učinivši to, iznova su stvorili svoje sopstvene organizacije – sovjete i fabričke komitete. Pošto su staro društvo rušili, morali su stvarati novo. To je za radnike predstavljalo promenu u celokupnim uslovima života, posebno u procesu rada. „Jer niti mašine niti fabrike, nego međuljudski odnosi, čine suštinu socijalizma.“²[Ciliga, Ante, The Russian Enigma, 13.]

Pored pokušaja ruskih radnika da stvore socijalizam – ne kao kakvu apstraktnu daleku utopiju iz programa političke partije, nego kroz konfrontaciju i promene u konkretnoj stvarnosti svakodnevnog života – delovale su i socijalističke partije, navodno u skladu sa aspiracijama radničke klase. Ovaj pamflet prenosi priču o borbama ruskih radnika, posebno putem fabričkih komiteta. Uspeh boljševika u pobedi nad radničkom klasom i gušenju svake nade za socijalizam je druga strana te

priče. Današnji sledbenici Lenjina i Trockog se i dalje razbacuju njihovim spisima i njihovom politikom kao da imaju značaja za radničku klasu i socijalizam. Upravo je iz tog razloga nužno pokazati kako je njihov politički pristup bio fundamentalno kapitalistički u suočavanju sa radničkom klasom koja je prvo osvajala vlast tamo gde je to bilo najbitnije – na mestu rada kroz fabričke komitete i u zajednici kroz lokalne sovjete. Ovaj pamflet pokazuje da je boljševizam negativna strana; a pozitivna strana je ono što su radnici postigli i pokušali postići, čak i u porazu.

Februarska revolucija

Radnice Petrograda su bile te koje su zapalile požar februarske revolucije. Nakon nekoliko nedelja štrajka i policijskih napada na fabrike najpotlačeniji deo radničke klase, žene zaposlene u tekstilnoj industriji, preuzeo je inicijativu. Zahteve za hlebom i napade na pekare zasenile su masovne demonstracije radnica na Međunarodni dan žena. Radnice su ignorisale direktivu lokalnog boljševičkog komiteta da se sačeka Prvi maj. Stari slogan „Hleb!“ ubrzo je praćen sa „Dole autokratija! Dole rat!“ Do 24. februara pola Petrograda je bilo u štrajku. Radnici su otišli u svoje fabrike, ne da rade, već da održavaju sastanke, izglasavaju rezolucije i da se pridružuju demonstracijama. Boljševički komitet u Viborgu se protivio štrajku: „...pošto je komitet smatrao da je vreme nezrelo za militantnu akciju – partija nedovoljno jaka, a radnici u preslabom kontaktu sa vojnicima – odlučili su da ne pozivaju na štrajk nego da se pripremaju za revolucionarnu akciju u neodređeno vreme.“³[Trotsky, Leon, History of the Russian Revolution, 121.]

Ne shvatajući koliko je vreme bilo „nezrelo“, radnici su nastavili sa štrajkom sve dok 240.000 ljudi nije uzelo učešća. Štrajkači i demonstranti su se sukobljavali sa naoružanim policajcima, a obraćali su se vojnicima za pomoć, pre svega za oružje. Boljševički Centralni komitet je konačno odlučio

pozvati na štrajk kada se sam štrajk već pretvarao u oružanu pobunu. Do večeri 24. februara petrogradski distrikt Viborg bio je u rukama revolucionara: policijske stanice su rasturene, a policajci oterani; zatvorenici su pušteni, a uspostavljeni su i kontakti sa drugim distriktima. Sledeće večeri pobunio se 4. puk Pavlovski regimente i otvorio vatru na policiju. 27. februara radnici su „posetili“ petrogradske zatvore i pustili političke zatvorenike. Vojnici su već prešli na stranu revolucije kada je boljševička lokalna organizacija izdala apel kojim čak nisu ni pozvali vojnike da pomognu radnicima.

Širenje i uspeh radničke revolucije zatekao je sve socijaliste – koji su i sami već godinama propagirali iznenadnu revoluciju. „Vođe su odozgo posmatrale čitav pokret; oklevali su, pomišljali se – drugim rečima, nisu vodili. Vukli su se iza pokreta. Tek kad bi se približili fabrikama, osetili bi veću odlučnost.“⁴Trotsky, ibid, 131. Umesto da pričaju i pišu, radnici i vojnici su jednostavno delovali. Počeli su osnivati sopstvene organizacije prema sopstvenim potrebama. Za socijaliste, ponašali su se neočekivano. „Vođe Revolucije nisu razumele da bi narod, pošto su ga i same pozivale da preuzme rukovođenje lokalnim poslovima, kome je bilo dosta vođanja i postrojavanja, veoma zdušno prihvatio ideju samo-vlasti kroz sovjete i kraj borbi; sanjao bi o boljem životu.“⁵[Ferro, Marc, October 1917: A Social History of the Russian Revolution, 3.] Radnici su sada prihvatili odluke odozgo samo ako bi se slagali sa njima. Suočeni sa „haosom“ u kome su radnici delovali za sebe, pozivi na „disciplinu“ su dolazili od boljševika Staljina, od umerenog socijaliste Gorkog, i od patriotskog anarhiste princa Kropotkina.

Isto tako, socijalisti nisu slušali zahteve koje su upućivali radnici i seljaci. Radnici su tražili osmočasovni radni dan, kraj rada po komadu,⁶[„Rad po komadu“ se u srpskom/hrvatskom jeziku prevodi i kao „najamnina od komada“. Reč je o plaćanju

po učinku, a ne po satu vremena utrošenog na rad. (prim. CLS)] jednake plate, zabranu dečijeg rada, poboljšanja u radnim uslovima i ljubazno postupanje uprave. Ovi rani zahtevi su bili refleksija želje da se rad humanizuje i da se radnicima vrati dostojanstvo. Radnice su isto tako zahtevale poboljšanja higijenskih uslova i jednake plate. Novi egalitarizam je izražen na drugačiji način: od sada je samo sadašnjost bitna; niko ne može polagati pravo na prestiž ili prioritet na osnovu zasluga iz prošlosti. Tabla je imala da se očisti: kada je Hrustalev-Nosar tražio mesto u Izvršnom komitetu Petrogradskog Sovjeta na osnovu činjenice da je bio predsednik Sovjeta iz 1905, odbijen je uz glasne povike.

Osnivanje fabričkih komiteta

Industrijalist po imenu Auerbach žalio se kako je „revolucija od strane nižih slojeva shvaćena kao uskršnji karneval: sluge bi, na primer, nestale na nekoliko dana, paradirale okićene crvenim trakama i vozale se u automobilima, a došle bi kući ujutro samo da se operu i odmah vrate nazad u zabavu.“⁷[Citirano u Trotsky, ibid, 256.] Dok su neki iskoristili novu slobodu da bi videli kako je stara vladajuća klasa protraćila svoje vreme, ostali su se okrenuli konstruktivnim zadacima. Pojavili su se fabrički komiteti: jedan od prvih počeo je sa radom 2. marta kada je petrogradska *Prva električna radionica* izabrala savet od 24 člana (od toga 10 boljševika). Do kraja marta slični saveti i komiteti postojali su u skoro svakoj tvornici u Petrogradu i Moskvi: bili su posebno jaki u metalurgijskim radionicama.

Petrogradski Sovjet, iz početka kontrolisan od strane umerenih socijalista protivnih radničkoj kontroli, odredio je za 5. mart povratak na posao (uvek bitna stvar – vratiti radnike natrag na posao) dok je istovremeno pokušao fabričkim komitetima dati „korisnu“ ulogu. Tako 7. marta odlučuje: „Radi kontrole nad upravom fabrike i radnog mesta, za pravilnu organizaciju rada, imaju se smesta formirati fabrički

komiteti. Moraju obezbediti da se rad ne troši neproaktivno i nadgledati uslove rada u fabrici.”⁸[Citirano u Sirianni, Carmen, *Workers’ Control and Socialist Democracy: The Soviet Experience*, 16.] Sovjet se nije borio za osmočasovni radni dan koga su zahtevali radnici, sve dok u Moskvi i Petrogradu sami radnici nisu nakon osam sati kolektivno prestajali sa radom i napuštali fabrike. 10. marta Udruženje poslodavaca Petrograda je kapituliralo pred osmočasovnim danom i, u dogovoru sa Sovjetom, „dozvolilo“ formiranje fabričkih komiteta, istovremeno pokušavajući da ih ograniče na svaki mogući način. U Moskvi je borba trajala duže: kada je lokalni Sovjet naložio povratak na posao radnici su ostali u štrajku, prisiljavajući Sovjet da objavi osmočasovni radni dan, što je stupilo na snagu 21. marta kada su poslodavci popustili. Ruski radnici su tako u prvoj bici pobedili zahvaljujući sopstvenim zalaganjima, a ne sovjetima koji su bili pod kontrolom socijalista. Sada su imali više vremena da se sastaju, da diskutuju, čitaju i – još važnije – da vežbaju rukovanje puškama.

Fabrički komiteti⁹[Fabrički komiteti su često skraćeno nazivani „fabrikomi“. (prim. CLS)] su uspeli da organizuju ovo novoosvojeno slobodno vreme: u fabrikama su formirane nove radničke milicije i započela je obrazovna nastava. Komiteti su preduzeli razne projekte bez čekanja na „dozvolu“ sovjeta ili Privremene vlade. Tamo gde nisu postojali sindikati, fabrikomi su ušli u borbe oko nadnica i preuzeli radne knjige preduzeća. Komiteti su nadgledali otpuštanje i zapošljavanje radnika. Zbog sabotaža koje su pravili poslodavci, od koji su neki napustili svoje kompanije, komiteti su preuzeli na sebe zadatke nastavka proizvodnje, nabavke materijala, održavanja mašinerije i ispunjavanja narudžbi: u atmosferi sveobuhvatnog ekonomskog kolapsa komiteti su odigrali konstruktivnu ulogu, čak i sa – još uvek – samo parcijalnom radničkom kontrolom. Razlika između kontrole, koja podrazumeva nadgledanje i inspekciju nad tuđim odlukama, i upravljanja, koje podrazumeva

donošenje odluka, nije u radničkoj svesti bila zaboravljena. Fabrički komitet u velikom pogonu *Putilov* u Petrogradu, izabran od strane 90% zaposlenih, izjavio je krajem aprila: „Dok se radnici u određenim preduzećima uče samoupravljanju, pripremaju se za trenutak kada će privatno vlasništvo nad fabrikama biti ukinuto i kada će sredstva za proizvodnju preći u ruke radničkoj klasi. Ovaj veliki i važan cilj kojem radnici teže mora stalno biti na umu, čak i kada smo u međuvremenu zauzeti samo sitnim detaljima.“¹⁰ [Citirano u Sirianni, ibid, 26.]

Fabrički komiteti su shvatili potrebu za koordinacijom aktivnosti van okvira pojedinačnih fabrika. Koraci ka centralizaciji¹¹ [Ovde je potrebno objasniti šta u ovom slučaju znači reč centralizacija. Grupa „Solidarity“ – odgovorna za ovaj tekst – je pojmu centralizacije davala više značenja. Potrebno je razlikovati dve vrste „centralizacije“. Jedna je ona negativna, centralizacija neopozivog autoriteta i vlasti, obično u obliku birokratske, državne i partijske komande; takvom centralizacijom se postavljaju osnove za diktaturu manjine. No, kada se govori o radnicima i fabrikomima, pod centralizacijom se podrazumeva udruživanje aktivnosti i njihova koordinacija. Ovakva centralizacija ne predstavlja stvaranje komandnog tela odvojenog od masa, nego podrazumeva stapanje celokupnih aktivnosti u jedan isti koordinisan tok, kroz autonomne organe radničke klase (fabrikomi) i putem federalizma i direktne demokratije (imperativni mandat i u svako vreme opozivi delegati). (prim. CLS)] su povučeni kada su se u Petrogradu 13. marta, manje od tri sedmice nakon revolucije, sastali predstavnici komiteta dvanaest najvećih metalurgijskih radionica. Iako na ovom sastanku nije stvorena nekakva stalna organizacija, konferencija fabričkih komiteta u Moskvi početkom aprila, kao i slični sastanci u nekim provincijama, osnovala je koordinacione centre radi uspostavljanja veze među gradovima. Konferencija radnika iz fabrika artiljerijskog i pomorskog sektora odobrila je ulogu

komiteta u zapošljavanju i otpuštanju, uvidu u knjige, nadzoru itd. Radikalni komiteti su ignorisali zakon i terali po svome, što su nalogali i objektivni uslovi. Na konferenciji koja je održana 15. aprila planirano je osnivanje Centra koji bi koordinisao fabričke komitete u državnom sektoru. Krajem aprila komitet *Putilova* je uputio poziv za širu konferenciju. Na konferenciji fabričkih komiteta Harkova 29. maja izglasana je rezolucija po kojoj su komiteti „organi pobune“ koji bi trebali zauzeti fabrike i organizovati proizvodnju. Očigledno, neki su radnici razmišljali unapred i imali jasniju predstavu o tome šta bi bilo potrebno da bi se zadovoljile njihove aspiracije.

Već u maju februarske nade su se vidno stanjile: što se ticalo radnika nova vlada je bila čist promašaj, kako je na štrajkove odgovarano otpuštanjima.¹² [Sveukupno, postojale su četiri „Privremene vlade“, uz dva premijera. Prva kneza Ljvova od 27. februara; druga kao koaliciona sa kooptiranim socijalistima od 4. maja u kojoj ministar pravde Kerenski postaje i ministar rata; treća od 3. jula kada on preuzima kormilo. Četvrta, takođe pod Kerenskim, bila je gotovo ista kao treća, a srušena je 24. oktobra jurišom na Zimski dvorac. (prim. CLS)] Radnici i fabrički komiteti su bili primorani da preuzmu fabrike zbog postupaka uprave, više nego zbog želje za socijalizmom ili samoupravljanjem kao takvim.¹³ [Termin „samoupravljanje“ koji koristi autor potrebno je definisati; to u ovom slučaju ne predstavlja problem jer su stavovi liberterske revolucionarne grupe „Solidarity“ dobro poznati: za njih je termin „samoupravljanje“ predstavljao autentično „socijalističko društvo“ koje bi „ukinulo ne samo društvene klase, nego i najamni rad i proizvodnju za potrebe prodaje ili razmene na tržištu“ (iz teksta „As We See It“). Sistem „samoupravljanja“ znači društvo organizovano po direktno-demokratskim principima, oslobođeno otuđenog rada i eksploatacije čoveka nad čovekom, u kome svaka jedinka učestvuje u svesnom oblikovanju kolektiva i svoje uloge u njemu. Očigledno, termin

nema mnogo veze sa sinonimom koji se koristio u nekadašnjoj SFRJ. (prim. CLS)] Prva konferencija fabričkih komiteta Petrograda i okoline koju su sazvali radnici *Putilova* održana je od 30. maja do 5. juna. Okupila je delegate iz 367 fabričkih komiteta koji su predstavljali 337.464 radnika u Petrogradu (od oko 400.000). Glavno pitanje je bilo ko će da upravlja industrijom: umereni socijalisti su tražili državnu kontrolu; radnici su tražili radničku kontrolu, i u ovom zahtevu su ih podržali anarho-sindikalisti i boljševici – ovi zadnji su bili nedavno prihvatili tu ideju. Ali, dok je radnicima „radnička kontrola“ značila da će oni rukovoditi stvarima, boljševička koncepcija je bila drugačija. Lenjin je govorio na konferenciji (ne vredi pitati iz koje je fabrike on došao) i predlagao je sledeće: „...većina radnika bi trebala ući u odgovorne institucije i [...] uprava bi trebala polagati račun za svoje postupke većini autoritativnih radničkih organizacija.“¹⁴[Citirano u Carr, Edward Halett, *The Bolshevik Revolution*, II, 67-8.] Očigledno da se podrazumeva administracija sa jedne, a radnici sa druge strane: podela kao u svakom klasnom društvu. Prema izglasanoj boljševičkoj rezoluciji fabričkim komitetima bi „bilo dozvoljeno da učestvuju“ u kontroli uz sovjete, sindikate i predstavnike političkih partija!

Formiran je Centralni savet fabričkih komiteta za Petrograd od 25 članova. On bi se između ostalog bavio nabavkom goriva, materijala i mašina, distribucijom informacija i osnivanjem komiteta za pomoć seljacima. Pomagao bi slabijim komitetima u njihovoj borbi, i od tog trenutka bio je u više ili manje redovnom stanju rada. Petrogradski Centralni savet je slao delegate u druge gradove. Do kraja juna postojalo je 25 sličnih centara fabričkih komiteta u gradovima i provinciji; do oktobra, postojalo je 65 takvih centara i održano je preko stotinu konferencija na kojima se govorilo o problemima fabričkih komiteta. Izveštaj za jednu petrogradsku konferenciju je izjavio kako su „...u ovom trenutku komiteti primorani intervenisati u ekonomskim poslovima, jer bi se u

protivnom stalo sa radom.“¹⁵[Citirano u Ferro, ibid, 153.]

Fabrički komitet fabrike *Brenner* je krajem juna eksplicitno izjavio: „Zbog odbijanja uprave da nastavi sa proizvodnjom radnički komitet je na generalnom skupu odlučio da se narudžbe ispune i da se rad nastavi.“¹⁶[Citirano u Ferro, ibid, 151.] Ekstremno neprijateljstvo uprave prema fabričkim komitetima samo je ohrabrialo stanje ekonomskog kolabiranja, koje se moglo zaustaviti samo lokalnim, regionalnim i sveruskim povezivanjem komiteta. Privremena vlada, sindikati i sovjeti (pod kontrolom umerenih socijalista) nisu bili oduševljeni fabričkim komitetima. Pošto su se radnici iz početka identifikovali sa petrogradskim Sovjetom, njegova slabost i nemogućnost ili odbijanje da istupi sa radničkim zahtevima samo su ojačali komitete. Kako su se komiteti koordinisali sve do opštenacionanog nivoa, dolazili su u sukobe sa sindikatima; kako su počeli da deluju politički, dolazili su u sukobe sa „socijalističkim“ sovjetima. Komiteti su pronašli svoje saveznike u lokalnim komitetima koji su uspostavljeni po Petrogradu, delimično iz razloga odbrane grada. Njihov autoritet i efikasnost bili su toliki da su se ljudi njima obraćali radi sprovođenja određenih zadataka. Osnivali su kantine, obdaništa, kulturne centre; borili su se sa alkoholizmom i kockom; preuzimali su napuštene domove i organizovali dostavu hrane.

Fabrikomi velikih fabrika bili su podeljeni u komisije za svaki deo proizvodnih aktivnosti u fabrici. Na primer, u metalurgijskoj tvornici *Mednoproktanj* postojalo je devet takvih komisija koje su pokrivale nabavku goriva, narudžbe, radne uslove, biblioteku, demobilizaciju (konverziju sa ratne na mirnodopsku proizvodnju), sakupljanje metala, koordinaciju, kontrolu, zapošljavanje i otpuštanje. Prirodno, kvalifikovani i iskusni radnici su obično dominirali svojim aktivnostima u pokretu komiteta kao i na pojedinim radnim mestima. Znali su kako fabrike funkcionišu, bili su pismeniji i navikavali su se na organizovanje u godinama carističke represije. Ovim se opet

nije bila zanemarena uloga manje kvalifikovanih. Petrogradska radna snaga se udvostručila tokom rata, pa je pridošli deo sa sela bio često veoma radikalniji, anti-caristički i odmah anti-kapitalistički. Upravo su se ovi radnici zalagali za izjednačavanje plata – i mnogiiskusni borci su usvojili ovaj zahtev.

Fabrički komiteti su naginjali boljševicima zato što su ovi bili daleko radikalniji od umerenih socijalista menjševika, i zato što su „podržavali“ fabričke komitete. Štaviše upravo su fabrički komiteti, na kraju oštredorbe sa poslodavcima, bili prve radničke organizacije koje su „otišle boljševicima“. Boljševička rezolucija na konferenciji krajem juna odnela je prevagu sa 335 od 421 glasa. Ali radnici su bili ti, a ne političari, koji ostali sa stvarnim, praktičnim problemima, kao što je bio porast broja *lok outa*.¹⁷ [„Lok aut“ (Lock Out) je postupak uprave i poslodavaca koji prestaju da isplaćuju nadnice, te otpuštaju i izbacuju radnike sa radnog mesta, ili privremeno obustvaljaju proizvodnju i zaključavaju radna postrojenja, kako bi primorali radnike da kapituliraju i prihvate smanjenje plata, pogoršavanje uslova rada ili druge zahteve uprave, ili u pokušaju lomljenja štrajka. (prim. CLS)] Jedan radnik, umoren beskrajnom pričom političkih militanata, obratio se zajedno boljševicima i menjševicima: „Dosta mi je vašeg pričanja. Nikada ne odgovarate na naša pitanja – šta da radimo ako gazda preti da će zatvoriti fabriku? Uvek imate spremljene proklamacije i govore, ali nam niko ne govori šta da radimo u stvarnim situacijama [...] šta da radimo ako se fabrika zatvori? Ovde smo došli da odlučimo to, zato su nas ovde poslali, i ako nam ništa ne kažete, radićemo po svome.“¹⁸ [Citirano u Ferro, *ibid*, 166.]

Sovjeti, partije i sindikati

Boljševici i menjševici su se borili za prevlast u vođstvu nad radničkom klasom, ne za rešavanje radničkih problema. Radnici obično nisu polagali mnogo pažnje u razlike između mnogih

levičarskih grupa i partija, razlike koje su samim socijalistima mnogo značile. Obični članovi boljševičke i menjševičke partije su se u ranim danima nakon februarske revolucije svejedno ujedinili; ali pošto su se umereni socijalisti diskreditovali, boljševici su bili u stanju da kao beskompromisna partija dobiju veću podršku. Februar je dao radnicima slobodu da kombinuju, pa su bili u stanju da dobiju koncesije od poslodavaca i vlade za osmočasovni radni dan, bolje uslove rada, socijalno osiguranje, itd. Kada je, iz nužnosti, započelo kretanje ka samoupravljanju, koncept nije odskakao samo od ranih radničkih zahteva, nego je bio stran svim sindikatima i socijalističkim partijama. Do maja postojalo je već 2.000 sindikata sa 1,5 miliona članova; do oktobra, broj se penje na 2 miliona. Doduše, neki sindikati su postojali samo na papiru, sa „papičnim“ članstvom, dok mnogi nisu radili ništa. Aktivni sindikati su težili fabričke komitete pretvoriti u lokalne sindikalne ćelije i ništa više.

Što se tiče komiteta – koji su bili daleko brži u organizovanju i iznošenju zahteva – oni su bili spremni da sarađuju sa sindikatima, ali sigurno nisu bili voljni da im se potčine.

Sindikatima su politički gledano dominirali menjševici. Za njih, revolucija je bila buržoasko-demokratska koja je donela novo vreme čistokrvnog kapitalizma: stoga, zadatak je bio stvaranje sindikata po uzoru na one u zapadnoj Evropi koji bi organizovali i štitili radnike. Zalagali su se za državnu kontrolu nad ekonomijom u kojoj nije bilo mesta za fabričke komitete i radničku kontrolu. Kako je menjševik Dalin rekao: „Fabrički komiteti moraju se starati o nastavku proizvodnje, ali nikako ne bi smeli preuzeti fabrike [...] ako bi vlasnik napustio preduzeće, ono ne bi smelo pasti u ruke radnika nego pod jurisdikciju grada ili centralne vlasti.“¹⁹ [Citirano u Sirianni, ibid, 50.] Industrijom bi upravljali ili kapitalisti ili država, ali nikako radnici.

Direktno suprotan stav su zauzeli anarho-sindikalisti, za koje su fabrički komiteti predstavljali početke budućeg socijalističkog društva. Maksimov i *Голос Труда* (Glas rada) su pozivali na „totalnu radničku kontrolu“ nad celokupnim proizvodnim procesom. Kritičan stav prema sindikatima i čvrsta podrška za komitete doneli su anarho-sindikalistima određen uticaj među radnicima, prvenstveno u Viborgu i Kronštatu. Međutim, njihova odbojnost prema centralizaciji ostavila ih je bez predstave kako bi se komiteti trebali povezati širom zemlje.

Boljševici su razvili nešto što se činilo kao dvosmislen stav, pomerajući naglasak sa komiteta na sindikate i sa radničke na državnu kontrolu. Ovo je delom bila refleksija neslaganja između partijskog centra čiji su članovi (osim Lenjina) bili nesigurni oko toga šta u stvari žele, i običnog članstva koje je, sačinjeno od mnoštva radnika, bilo aktivno u fabričkim komitetima. Lenjinove *Aprilske teze* su postavile ovakav ton: „Ne 'uvođenje' socijalizma kao neposredan cilj, nego uvođenje kontrole od strane Sovjeta radničkih deputata nad društvenom proizvodnjom i raspodelom proizvoda.“ U glasilu *Правда* od 4. juna Lenjin je ponovio da će radničku kontrolu sprovoditi sovjeti: fabrički komiteti nisu bili ni spomenuti. Za Lenjina, radnička kontrola je bila oblik knjigovodstva, a socijalizam jednostavno državna kontrola nad privredom. Mnogi militanti u partiji su smatrali da je time ugrožena odlučna transformacija društva. Navimov, boljševički radnik, delegat u Centralnom savetu fabričkih komiteta, rekao je na prvoj konferenciji fabričkih komiteta u Petrogradu: „Kontrola se mora stvoriti odozdo, a ne odozgo; stvoriti demokratski, a ne birokratski; pa pozivam sve vas da se samostalno prihvatite ovog zadatka. Samo mi radnici možemo ostvariti ono što je potrebno za našu buduću egzistenciju.“²⁰ [Citirano iz Avrich, Paul, *The Russian Revolution and the Factory Committees*, 69-70. u Sirianni, *ibid*, 55.]

Boljševici su pomogli stvaranje Centralnog saveta fabričkih

komiteta, ali su se koristili komitetima u borbi da bi sindikate oteli od menjševika. Na Sveruskoj konferenciji sindikata u junu, Miljutin, boljševički predstavnik, izjavio je da bi komiteti trebali biti sindikalne ćelije a da bi radničku kontrolu sprovodili sindikati i sovjeti. Mora se napomenuti da niti jedan boljševik pre februara nije razmišljao o radničkoj kontroli i problemima vezanim za nju; štaviše, njihove osnovne političke zamisli su ih već terale nasuprot stvarnom radničkom pokretu. Pošto komiteti nisu uvek bili ujedinjeni i pošto nisu definisali svoj odnos prema ostalim institucijama i radničkim organizacijama, sukob nije mogao uzeti kontretan oblik sve do kraja oktobra.

Još 1905, Sovjet radničkih deputata se uzdigao iz generalnog štrajka. Ponovo, 1917, ova tvorevina je uskrsla, ali sa jednom razlikom: socijalisti su osnovali Privremeni izvršni komitet Sovjeta nezavisno i pre samih radnika. Uspostavljeno rukovodstvo nije imalo niti jednog radnika. Ove prve vođe sovjeta su bili umereni socijalisti koji su se nadali prevazilaženju sovjeta učvršćivanjem organa nove buržoaske republike. Manji izbori za sovjete su održani već 24. februara; izbori za čitav grad su održani 28. u Petrogradu, dan nakon formiranja Privremenog izvršnog komiteta. Na ovim izborima se birao po jedan deputat na hiljadu ljudi, jedan za manju fabriku i jedan za vojnu jedinicu (obično 250 ljudi). Tako su velike fabrike, koje su obuhvatale 87% od ukupnog radništva, slale 424 delegata, dok su manje fabrike sa preostalih 13% radništva slale 422, a vojnici su imali oko 2.000 delegata – svi izabrani do kraja marta. Ne samo da su vojnici imali prevelik uticaj u Sovjetu, nego radnički delegati često nisu ni bili radnici već raznovrsni radikali iz srednje klase.

Izvršni komitet Petrogradskog Sovjeta formiran je od 42 člana: od toga, bilo je 7 radnika i 8 vojnika, ali su oni ubrzo svi redom izbaćeni. Boljševik Šljapnikov predložio je da svaka socijalistička partija automatski dobije po dva mesta u

Izvršnom komitetu. Dotičnom odlukom, sve partije, veliki sindikati i kooperative dobili su pravo da pošalju po dva delegata. Tako su boljševici Staljin i Kamenjev, dobro poznati petrogradski radnici, neizabrani ušli u Izvršni komitet. Na prvom Sveruskom kongresu sovjeta bilo je 57 izvršnih funkcionera, od toga samo četvorica radnika, jedan mornar i jedan vojnik. Niti jedan vojnik i radnik nije govorio tokom čitavog kongresa: sve govore su održali partijski članovi, ni jedan iz radničke klase.

Dominantna uloga menjševika i socijal-revolucionara (esera),²¹ [Socijal-revolucionari se nazivaju i „eseri“ zbog skraćenice koju čine početna slova njihovog naziva – „SR“ (prim. CLS)] još jedne socijalističke partije, reflektovana je odlukom Petrogradskog Sovjeta u martu kojom su radnici pozvani da se vrate na posao, pre nego što je Privremena vlada pristala na osmočasovni radni dan ili načinila bilo kakav korak ka potpisivanju mira ili rešavanju agrarnog pitanja. Upravo je masovna akcija i pretnja generalnog štrajka radnicima donela skraćivanje radnog dana. Sovjet je isto tako pokušao ograničiti radničku kontrolu osnivanjem „Radničkih odbora za posredovanje“ koji bi rešavali sporove. Pokušao je da smiri anti-ratne demonstracije. Umereni socijalisti su pre svega težili buržoaskom uspostavljanju kapitalizma zapadnjačkog tipa, a ne radničkom stvaranju socijalizma. Uprkos tome, Izvršni komitet se našao pod pritiskom radnika. Bio je primoran da preuzme Državnu banku, blagajnu, kovnicu i štampariju novca, poštu i telegraf, železničke stanice i druge štamparije. Već 6. marta na sastancima militantnih radnika se zahtevalo da Sovjet preuzme vlast. Međutim, ove rane zahteve za „svu vlast sovjetima“ nisu podržali mnogi radnici, većina vojnika i skoro sve socijalističke vođe u samom Sovjetu. Boljševici su u tom trenutku bili na stavu da Sovjet treba podržati Privremenu vladu.²² [Tačnije, boljševička partija u Petrogradu bila je podeljena na „levo“ krilo koje je tražilo „vlast sovjetima“, i „desno“ krilo koje se zalagalo za

socijalističko ujedinjenje i podršku vladi. Staljin i Kamenjev držali su se neodređene linije čuvajući partiju od cepanja sve dok Lenjinov dolazak iz emigracije u aprilu nije doneo i Aprilske teze, plan za „Republiku Sovjeta“. (prim. CLS)]

Do juna postojalo je 519 sovjeta, od kojih su 28 bili čisto radnički, 101 radnički i vojnički, 305 radnički, vojnički i seljački, a ostatak za sve klase. Većinu sovjeta su vodili partijski aktivisti koji nisu bili iz radničke klase. Kada bi partijski militanti jednom ušli u ove više sovjetе, prisvajali bi i druge funkcije. Na primer, Ansimov, predsedavajući sovjeta provincijskih komiteta, nije bio izabran ni u jednom komitetu – izabrali su ga kolege menjševici. Prema shvatanjima ovih socijalista, očigledno, neki su bili predodređeni da vladaju, a ostali da slušaju. I boljševici su na slične načine izgrađivali svoju većinu. Ali za radnike ovi gradski sovjeti su bili obično prespori da bi pomogli u rešavanju svakodnevnih problema. Lokalni sovjeti (u naseljima, distriktima) i fabrički komiteti su sami delovali bez čekanja na dozvolu odozgo. Nekada su se udruživali na lokalnom nivou. Tu su radnici mogli da deluju po svom nahođenju, ostavljajući gradske sovjetе intelektualcima da se u njima bave držanjem govora. Lokalni sovjeti su rešavali ekonomske, političke i društvene probleme: hrana, stanovanje, pravosuđe i kultura zajedno su ulazili u njihovu orbitu. Oni su čuvali svoju lokalnu autonomiju, ali su bili spremni da se ujedinjuju – odozdo – pa je u Petrogradu sazvana unutargradska konferencija. Zbog ovoga su došli u sukob sa Izvršnim komitetom gradskog Sovjeta. Slično je bilo u Moskvi gde su lokalni sovjeti bili daleko radikalniji od gradskog Sovjeta kojim su upravljali menjševici.

Seljaci uzimaju zemlju

Dok su radnici i vojnici upućivali zahteve koje su drugi trebali da reše za njih, i time polako počeli shvatati da samo oni sopstvenim snagama mogu ostvariti svoje ciljeve, seljaci

su poduzimali direktnu akciju. Seljački ustanci i okupacije zemlje su bili uobičajeni. Seljaci su sami sprovodili mere agrarne reforme i ignorisali Privremenu vladu koja se protivila zemljišnoj raspodeli. Formirani su seoski komiteti na nivoima sela, volosta, ujezda (distrikta) i gubernija (provincija). Odluke su obično tekle „uzvodno“: one koje su dolazile odozgo poštovale su se samo u slučaju slaganja. Svađe unutar socijal-revolucionara, seljačke partije, nisu više seljacima bile od interesa. Njima je bilo bitno da se odluke koje donesu i pravila koja izglasaju ne mogu više poništiti.

Slika o seljacima kao masi glupih anti-socijalista u kojoj bi se ruski radnici udavili, potpuno je pogrešna. Oni su pristupili rukovođenju svojih poslova sa velikim entuzijazmom: nepismenost nije bila prepreka za njihove aktivnosti. 45 izabranih članova novog Seoskog komiteta u Novočastkom ujezdu izjavila je da će oni „organizovati novo društvo“. Seoska konferencija u Penzi od 15. maja bila je sačinjena od nepismenih seljaka i jednog učitelja koji je zapisivao rezolucije. Oni su pozvali veleposednike da „ispoštuju njihove odluke i predaju svoje vlasništvo komitetima za zemlju (volosta) da bi izbegli nasilnu okupaciju od strane pojedinih seljaka.“²³[Citirano u Ferro, ibid, 118.] Konferencija je odlučila poduzeti kontrolu zemljišne rente, razvrstati količinu zemlje prema pojedincima i porodicama, nadgledati žetvu i osigurati efikasno korišćenje zemlje. Seoski skup u Samari pokazao je koliko su seljaci bili nestrpljivi prema političarima po pitanju zemlje. Jedan seljak je dobio menjševiku: „Uvek moramo čekati, magarče! Ne pravite od nas budale!“ Nisu mnogo polagali pažnju u „legalnost“ njihovih akcija – „Opet ta marva advokata,“ rekao je jedan, „koja govori da je na našoj strani, ali mi znamo da nisu i da će nas izdati.“²⁴[Citirano u Ferro, ibid, 120.] Lenjinov *Dekret o zemlji* nije učinio mnogo više od priznanja *fait accompli*: do tog trenutka već je 65 od 70 seljačkih sovjeta izvršilo raspodelu zemlje.

Seljaci su brzo zbacili i okove religije. Sveštenik se žalio: „Moja pastva ovih dana samo odlazi na sastanke sovjeta, i kada ih podsetim na crkvu, kažu mi da nemaju vremena.“²⁵[Citirano u Ferro, ibid, 62.] Jedan seljak je rekao svešteniku u lice i zašto: „Vekovima je nekoliko plemića i veleposednika potčinjavalo milione siromašnih ljudi, puštajući im krv i znoj – i vi sveštenici ste to odobravali, pevajući u horovima ‘Živeli naši Carevi i naše vođe’. Sada, pak, kada narod ima vlast i kada pokušava ostvariti jednakost, vi ‘Sveci’ nećete to da odobrite.“²⁶[Citirano u Ferro, ibid, 65.]

Radnici su shvatali važnost seljaka za uspeh revolucije. Na petrogradskoj konferenciji fabričkih komiteta govorilo se o agrarnom pitanju u svrhu uspostavljanja veza sa seljaštvom. Petrogradski radnici su osnovali specijalne komisije u fabrikama koje su sakupljale metalni otpad i oštećene delove u projektu „Od radnika seljaku“, čime su pravili poljoprivredne alate za seoske komitete. Delegati su slani na selo da bi pregovarali direktno, radnik sa seljakom, oko dostave žita. Nema razloga pomišljati da radnici i seljaci ne bi bili u stanju uspostaviti uspešan odnos: radničko samoupravljanje nije bila pretnja za seljake.

Julski dani

U junu su izbijali štrajkovi među najizrabljenijim radnicima: bojadžijama, peračima odeće, raznim pomoćnicima i neobučenim. Kombinacija inflacije, lok auta i frustracije zbog vlade i sovjeta povisila je temperaturu. Na demonstracijama 18. juna zavijorio se barjak iz jedne fabrike na kome je pisalo: „Pravo na život jače je od prava na privatno vlasništvo.“ Ovo se isticalo u močvari partijskih slogana, koji su većinom bili ispisani sa „Dole vlada“. Upravo su radnici prodirali u koren problema. Sa štrajkom tvornice *Putilov* kvalifikovani metalski radnici su se pridružili pokretu. Boljševici su urgirali za smirenje. Lenjin se osetio izazvanim da napiše u *Правди* 21. juna: „Mi razumemo vaše ogorčenje, razumemo uzbuđenje

petrogradskih radnika, ali im poručujemo: drugovi, ovaj napad bi bio preuranjen.“ Mnogi obični članovi boljševičke partije su se žalili na ovo, ne želeći da budu „deo creva za gašenje.“ Na sastanku u *Putilovu* jedan boljševik je rekao da bi radnici trebali sačekati da partija proceni da li je prilika dobra ili ne, na šta je dobio odgovor: „Opet odlažete stvari. Mi više ovako ne možemo živeti...“²⁷ [Citirano u Trotsky, *ibid*, 528.] U odmeravanju boljševičkog stava, radnici su imali na umu da su februarski štrajkovi bili protiv saveta „vođa“ i da je osmočasovni dan osvojen akcijom odozdo.

Početak juna iz fabrika su izašli crvenogardejci, naoružani i spremni. 3. jula boljševici su učinili sve što su mogli da zadrže mitraljeske odrede, a Tomski se žalio na boljševičkoj konferenciji: „Odredi koji su poduzeli akciju postupili su nedrugarski, jer nisu pozvali Centralni komitet naše partije da razmotri pitanje nastupa.“ Urgirao je za apel kojim bi se obuzdale „mase“. Lenjin je govorio pred demonstrantima ujutro 4. jula, naglašavajući potrebu za mirnim maršom – na zaprepaštenje naoružanih mornara koji su došli po podršku za akciju. Marš je bio čisto stvar radničke klase; hiljade su marširale iz siromašnih distrikta Petrograda sa zahtevom „Sva vlast sovjetima!“ Ali Sovjet nije bio voljan. Radnik je morao vikati na Černova, jednog od socijalističkih umerenjaka u Sovjetu: „Uzmi vlast, glupavo kopile, donosi vam se na tanjiru!“

Umesto uzimanja vlasti, vođe Sovjeta i njihovi socijalistički saveznici u Privremenoj vladi okupili su lojalne trupe da skrše zastupnike pobunjeničkog kursa! Nekih 400 radnika i vojnika moralo je poginuti da bi socijalisti kod buržuja i dalje mogli zavređivati poštovanje. Kao partija neuprljana ovim i sličnim događajima, boljševici su bili predodređeni da dobiju podršku radnika. Pošto su uspešno sveli julski pokret na demonstraciju, boljševici su pristupili „organizovanju“. Na vrhuncu julskih dana Kamenjev je rekao: „Naš trenutni zadatak je dati pokretu organizovni karakter.“ Osvajanje glasova i

položaja teklo je paralelno ovom pristupu. Kada su boljševici konačno uspostavili kontrolu nad radničkom sekcijom Petrogradskog Sovjeta, prema proceni Trockog ovo je bilo značajno kao što bi bilo i samo ostvarenje socijalizma: „Sa usana boljševičkih oratora demonstratori su saznali za pobjedu u radničkoj sekciji, i to im je dalo tako opipljivo zadovoljstvo kao što bi im dao i sam ulazak u epohu sovjetske vlasti.“²⁸[Trotsky, ibid, 528.]

Uprkos njihovom uticaju (kojim su mogli usporiti pokret), boljševici su se našli na meti represije od strane drugih socijalista, koji su zabranili njihove novine i hapsili vodeće partijske militante gde god su to mogli. Njihov sopstveni neuspjeh da zadovolje narodne potrebe ostao je nenaplaćen. Suštinu represije dobro je izrazio beli general Kornilov krajem jula: „Nama su potrebne tri vojske – jedna u rovovima, druga u fabrikama u pozadini, i treća na prugama da ih povezuje [...] sve tri moraju biti disciplinovane kao prva na frontu.“ Nedugo nakon toga, i Trocki će govoriti istu stvar.

Izgradnja do Oktobra

Represija nakon bezuspešnih julskih dana bila je uperena prvenstveno na radnike, pošto su kapitalisti i buržoaski političari tražili kraj „anarhiji“ u fabrikama. Bilo je napada na pravo fabričkih komiteta da se sastaju tokom radnih sati; Komitet ujedinjenih industrijalaca predložio je da se radnicima koji su proveli radno vreme obavljajući poslove za komitete to odbija od plate; neki su poslodavci prestali plaćati radnicima za vreme provedeno na dužnosti u radničkim milicijama; neki nisu dozvolili da se komiteti sastaju u okviru vlasništva poslodavca. Fabrike su zatvarane, delom zbog namere vlasnika, ali i zbog nestašice goriva i drugih potreština jer je došlo do kolapsa železničke infrastrukture. Vlasnici su pribegavali lok autima, odbijali narudžbine, a neki su sa poslom pokušavali iznova preseljavanjem svoje mašinerije i sredstava u manje radikalna područja. Udruženje

proizvođača Petrograda sprovodilo je kampanju za plaćanje po komadu (piece-wages) i „otvorene radionice“. Sve je ovo bio pokušaj potiskivanja komiteta i radničke kontrole. Buržoazija je, kako se činilo, napokon usvojila moto: „Neka sve propadne ako moje više nije.“

Pošto je trgovina propadala neki lokalni sovjeti bili su primorani preuzeti organizovanje dostave hrane i potrepština. Oni nisu naišli ni na pomoć ni na odobravanje socijalista u vladi. Skobeljev, menjševički ministar rada, koji je već krajem avgusta objavio cirkular u kome je pisalo da su sastanci radnika tokom radnih sati zabranjeni, primio je notu od industrijalaca sa Urala koji su osudili „svako mešanje fabričkih komiteta u upravljanje preduzećem...“ Suočeni sa napadima, radnici su uvideli neefikasnost viših sovjeta i sindikata. Sve su se više morali oslanjati na sopstvene snage i mogućnosti.

Najefektivniji način organizovanja bili su fabrički komiteti. U avgustu se sastala druga konferencija fabričkih komiteta Petrograda i okoline. Tom prilikom je učinjeno dosta na definisanju ustrojstva komiteta. Opšti skup (zbor, savet) svih radnika na radnom mestu priznat je za najviši organ i kičmu pokreta. Iz njega je biran fabrički komitet. Opšti skup bi mogao biti potčinjen samo odlukama Centralnog saveta fabričkih komiteta, tela izabranog u svim fabrikama. Opšti skup bi imao pravo da opozove i ponovo izabere komitet u bilo koje vreme. Da bi fabrički komitet bio priznat, 50% radnika je moralo pristupiti glasanju. Pod-komiteti bi postojali samo u pojedinim odelenjima fabrike radi izvršavanja posebnih zadataka. „Fabrički komiteti nisu stvarani na trenutnim, neredovnim sastancima. Mase su u ove komitete birale ljude koji su u svakodnevnom životu fabrike pokazali svoju čvrstinu, smisao za posao i posvećenost interesima radnika.“²⁹ [Trotsky, ibid, 799.] Na ovoj konferenciji boljševici su ponovili da je posao komiteta nadgledanje, a ne donošenje odluka; anarhisti su nasuprot tome branili ideju samoupravljanja. Petrogradski

fabrički komiteti bili su suočeni sa problemom održavanja proizvodnje i zaustavljanjem raspadanja ekonomije: sabotaža poslodavaca primorala je radnike da uzmu stvari u svoje ruke. Pojačavao se pritisak za preuzimanje fabrika, za nacionalizaciju, za radničku kontrolu.

Tokom avgusta radnici su odgovarali na julsku ofanzivu gazda i šefova. Pošto su istaknuti metalski radnici zauzeli oprezan stav, drugi slojevi radništva su na sebe preuzeli borbu. U Moskvi je 12. avgusta izveden jednodnevni štrajk. Posmatrač je komentarisao: „Nije bilo svetla, tramvaja; fabrike i radnje su zatvorene kao i železničke stanice; čak su i konobari štrajkovali.“ Nekih 400.000 ljudi je istupilo. Bilo je štrajkova i u drugim većim gradovima kao što je Kijev. U Moskvi već je trajao štrajk kočara koji su zahtevali pravo zapošljavanja i otpuštanja za svoj fabrički komitet. U nekim mestima komiteti su hapsili upravnike. Iako je došlo do buđenja aktivnosti sovjeta odozdo prema gore, vodeća uloga komiteta bila je očigledna. Čak je i Lenjin za kratko govorio, u avgustu, da „moramo prebaciti težište na fabričke komitete. Oni moraju postati organi pobune.“ Ovaj dašak entuzijazma za fabričke komitete nije dugo potrajao. Boljševici su 31. avgusta osvojili većinu u Petrogradskom Sovjetu, a pet dana kasnije uzeli su i Moskovski Sovjet. Od tog trenutka i ubuduće Lenjin i Trocki su vikali: „Sva vlast boljševičkim sovjetima!“

Boljševici su isto tako dobijali podršku u mnogim sindikatima koji su oduvek bili protiv fabričkih komiteta. Centralizovani sindikati su od fabričkih komiteta tražili da nadgledaju lokalne delatnosti i ništa više; protiv toga stajala je labava mreža komiteta koji su se zalagali za kolektivnu upravu nad fabrikom, u gradovima i šire. Oni su se počeli okupljati na najširem, državnom nivou. 15. oktobra počele su izlaziti njihove novine „Novi put“. Od 17. do 22. oktobra održali su prvu Sverusku konferenciju fabričkih komiteta sa 137 predstavnika iz 49 industrijskih centara, a od toga 66 su bili boljševici. Na konferenciji je izglasano osnivanje Sveruskog

saveta i razgovaralo se o ingerencijama centralnih saveta fabričkih komiteta. Pošto su komiteti zadržali svoje najbolje aktiviste, prazna mesta su popunili predstavnici iz sovjeta, sindikata i političkih partija. Naglašeno je da su „radnici više od vlasnika zainteresovani za ispravno i neprekinuto funkcionisanje postrojenja.“ Radnička kontrola „je u interesu čitave zemlje i mora je podržati revolucionarno seljaštvo i revolucionarna vojska.“ Boljševik Miljutin izjavio je kako je sovjetsko preuzimanje vlasti nužno za radničku kontrolu. Njegov partijski drug Larin dotakao se teme koja će Lenjinu postati omiljenom: „Nemačka je stvorila nacionalni ekonomski program, ali u interesima vladajuće klase: mi moramo učiniti isto, samo u interesu radnika.“ Anarhista Pistrkovski napao je sindikate: „sindikati nas pokušavaju ugušiti [...] njihovi članovi uopšte nisu aktivni u fabrikama [...] oni su uvek spremni na kompromis [...] komiteti su ključ za budućnost.“

Sindikati su uglavnom bili menjševički i protiv Oktobarske revolucije. Sa druge strane, fabrički komiteti su pozivali sovjete da uzmu vlast. Tokom oktobra, vlast se sve više pomerala na radnike, seljake i vojnike. Radnici u štamparijama su zaustavili kontrarevolucionarnu propagandu; radnici u arsenalima i skladištima su kontrolisali izdavanje oružja i municije; fabrički komitet petrogradske centrale za rasvetu je uz pomoć drugih komiteta nabavio ugalj i mazivo za turbine da bi zaobišao šefovsku sabotažu; konferencija artiljerijskih radnika tražila je sovjetsku vladu i izabrala grupu koja će planirati tranziciju na mirnodopsku proizvodnju.

U međuvremenu, Lenjin je uveče 24. oktobra pisao: „Ko treba uzeti vlast? To sada nije bitno. Neka je osvoji Vojno-revolucionarni komitet³⁰ [Vojno-revolucionarni komitet, ili VRK, osnovan je 16. oktobra pri Petrogradskom Sovjetu kao komandni štab za oktobarski prevrat. U njega su ušli svi prominentni boljševici koji su u tom trenutku aktivno radili na organizovanju ustanka. Bio je sastavljen od 48 boljševika, 14 levih esera i 4 anarhista, a dominirao je Lav Trocki. Nakon

izvršenog prevrata, rasterivanja kadeta (KD – konstutucionalne demokrate) i štrajka javnih službenika, VRK se raspušta 5. decembra ostavljajući likvidacionu komisiju da bi Lenjin već prekosutra Feliksu Đeržinskom odobrio osnivanje Večeke, političke policije koja će ostati potpuno pod kontrolom boljševičke partije (iz početka uz učešće levih esera). (prim. CLS)] ili 'neka druga institucija' koja će garantovati njenu predaju samo istinskim predstavnicima narodnih interesa."³¹[Citirano u Trotsky, ibid, 1132.] Ne „narod“, čak ni „narodni predstavnici“, nego „predstavnici narodnih interesa“, to jest, boljševička partija pod Lenjinovom komandom. Lenjinov program revolucije usvojio je zahteve masovnog pokreta – zameniti postojeću vlast sovjetskim sistemom, okončati rat, predati zemlju seljacima, uspostaviti radničku kontrolu – samo da bi te zahteve razvodnjio, a pokret zadržao. Radnička kontrola, na primer, ima da bude ništa više nego „na nacionalnom nivou, sveobuhvatno, sveprisutno, što preciznije i što savesnije nadgledanje (računovodstvo – prim. CLS) proizvodnje i raspodele dobara“ – i postojeći državni aparat bio bi preuzet radi tog zadatka.³²[Carr, ibid, 71-2.]

Vojnici, milicije i Crvena garda

Kada su vojnici čuli vest o Februarskoj revoluciji – kako prenosi jedan delegat za martovsku konferenciju sovjeta – „Svi [...] su rekli 'Hvala bogu! Možda nam dođe mir'.“ Kako je vojna disciplina srušena, vojnici su tražili dignitet i poštovanje, ljudski tretman, kraj oficirskih uvreda i obraćanja koja se upućuju kućnim ljubimcima i deci. Nisu više hteli salutirati, i tražili su ista politička prava kao i obični građani. Iznad svega, tražili su kraj rata. Izabrali su vojničke komitete koji su kontrolisali naoružanje i slali predstavnike u sovjete. Jedan milion vojnika jednostavno je dezertirao i vratio se kućama da uzme parče zemlje. Nakon aprila vojnici su počeli podržavati radnike; neki su uzeli učešća u julskim danima. Nakon toga vlasti su pokušale povratiti disciplinu u

redove. Međutim, nepoverenje vojnika prema oficirima postalo je preveliko. Kako će budući tvorac Crvene armije – i budući poslodavac carskih oficira – zapaziti: „Radnici su, sa druge strane, zajedno sa 'mutnim' članstvom, u tim brilijantnim oficirima videli svaku moguću opasnost.“ Vojnički komiteti su počeli zahtevati zemlju za seljake, ukidanje privatnog vlasništva, osnivanje radničkih milicija i radničku kontrolu. Boljševička popularnost se proširila među vojskom zato što se mislilo da i oni žele mir.

U ranim danima revolucije, u februaru i martu, 30.000 revolvera i 40.000 pušaka nestalo je iz vojnih skladišta, i mnoga su pala radnicima u ruke. Prve radničke milicije su osnovali štamparski radnici. Obično formirane od nepartijskih radnika u tajnosti, imale su zadatak da brane fabriku. Radničke straže u tvornicama dale su fabričkim komitetima snagu da svoje odluke nameću otpornim upravama i poslodavcima. Crveni gardisti su sprečavali šefove i njihove agente da izvode sabotaže. Kada je nakon julskih dana došlo do pokušaja razoružavanja radnika, oni su predali beskorisno smeće a zadržali upotrebljivo oružje. Nakon neuspešnog Kornilovljevog puča radnici su na poslu oružje stalno držali pored sebe. Radnice su osnovale odrede „Crvenog krsta“ koje su išle po radnim mestima i pomagale ranjenicima. Fabrički komiteti su vremenom nabavili materijal potreban za improvizovane bolnice i ambulante. Fabrički komiteti u Viborgu imali su svoj vojno-revolucionarni komitet. Odredili su patrolu za distrikt, dokopali se ključeva za pokretne mostove i proučili strateške tačke za odbranu.

Naoružanje radnika bilo je isuviše veliko da bi vlasti mogle nešto da učine. Takom pokušaja puča Kornilova vlada se morala osloniti na radnike. Železničari su se naoružali i pocepali tračnice da zaustave Kornilovljeve ljude; radnici u telegrafu su zadržavali informacije; sovjeti u velikim stanicama su preusmeravali vozove sa vojskom u pogrešnim pravcima. Usled pritiska odozdo, lokani sovjeti su ponovo formirani kako bi se

suprotstavili kontrarevolucionarima. Radničke milicije i crveni gardisti su blisko sarađivali sa fabričkim komitetima i lokalnim sovjetima. Mnogi su imali prilike da makar na kratko budu delegati u fabrikomima i sovjetima, tako da su mnogi radnici stekli iskustvo. Fabrike su radile punom parom da proizvedu puške i municiju. Dok su se oni sa puškama učili rukovanju, nenaoružani su se učili drugim korisnim stvarima kao što je izgradnja rovova i bunkera. 40.000 crvenogardejaca čuvalo je red i mir u radničkim distriktima, sprečavajući krađu, štiteći štrajkače i demonstracije i braneći fabričke komitete.

Oktobar 1917.

Striktno govoreći, pobuna koja je dovela boljševike na vlast bila je delo VRK Petrogradskog Sovjeta. Iako je veoma mali broj ljudi iz početka bio aktivno uključen, zbog izostanka opozicije prema tom postupku kao i potpunog izostanka podrške Privremenoj vladi, oni se nisu mogli prikazati kao manjina. Nakon izvedbe, za podršku su se javili između ostalih petrogradski sindikati i Sveruski sovjet fabričkih komiteta. Fabrički komiteti su pružili podršku boljševicima jer se činilo da ovi podržavaju radničke aspiracije. Komiteti su bili aktivni u julskim danima, pomogli su organizovanje naoružanih straži i bili su uključeni u rad VRK. Skripnik, boljševik u Centralnom sovjetu fabričkih komiteta, izvestio je partijski Centralni komitet o spremnosti radnika za revoluciju, i ako do nje ne dođe, fabrički komiteti će „otići“ anarho-sindikalistima. Na masovnim sastancima u Petrogradu tražilo se sazivanje drugog Sveruskog kongresa sovjeta radničkih i vojničkih deputata radi formiranja vlade. Ovo je bila čista ratifikacija osvajanja vlasti. Ako je Oktobar bio „lak“, to je bilo sve zbog unapred obavljenog posla. Privremena vlada je bila potpuno diskreditovana, a reakcionarni aspekti boljševizma i dalje skriveni.

Uprkos masi radnika i vojnika koji su poslani na kongres 25.

oktobra, u prezidijum je izabrano 14 boljševika, 7 esera, 3 menjševika i jedan internacionalist. Boljševici su zatim postrojili svoje radnike-kandidate Lenjina, Trockog, Kamenjeva, Zinovjeva itd. Kada se došlo na formiranje vlade Kamenjev je pročitao predlog boljševičkog Centralnog komiteta za Sovjet narodnih komesara (Sovnarkom) po kojem bi „kontrolu nad aktivnostima vlade vršili Kongres sovjeta i njegov Centralni izvršni komitet.“ Sedam boljševika iz Centralnog komiteta su nominirani, tako da su Lenjin i Trocki seli na vrh, a da u životu nisu radili ni dana. „Radnička vlada“ je bila sastavljena od srednje-klasnih profesionalnih revolucionara.

Boljševičko rukovodstvo u to vreme bilo je sačinjeno od dobro obrazovanih militanata, po proseku od oko 35 godina starosti. Mnogi su imali lična sredstva zbog kojih nisu morali da rade, pa su se izdržavali od porodične imovine ili partijskih fondova. Neki su se zaposlili da bi „ušli među radnike“ (novija verzija narodnjačke ideje o „odlasku među narod“: i danas je kopiraju mnoge imitacije boljševika). Prema poreklu, boljševici su poticali od aristokratije (kao Čičerin) do birokratije (kao Lenjin i Kolontajeva), preko zemljovlasničke buržoazije (Smilga), trgovačke buržoazije (Hofe) do krupnih industrijalaca (Pjatakov). Ovi ljudi su bili naviknuti na to da budu deo vladajuće klase.

Crvena garda je bila ta koja je zapovednički zatvorila Ustavotvornu skupštinu, parlament zapadnjačkog tipa. Dok su članovi skupštine i socijalisti (uključujući i neke boljševike) bili šokirani, populacija kao celina bila je potpuno indiferentna prema zatvaranju još jedne pričaonice. Crvenogardejac Trifonov hteo je Crvenu gardu staviti pod kontrolu fabričkih komiteta kao miliciju kroz koju bi prošli svi radnici. Ali posle Oktobra boljševici nisu verovali Crvenoj gardi pošto je bila naoružana skupina nezavisna od partije, pa je Lenjin rekao da je „najbolje mesto za radnike u fabrici.“ Radnici su i sami koristili boljševičke slogane osim

nacionalizacije, pošto su se zalagali za radničku kontrolu putem fabričkih komiteta. Čak i u trenutku revolucije, kada su boljševici bili u stanju da zajašu talase, konflikt između njih i radnika postojao je u potencijalu. U mnogim stvarima radnici su otišli dalje od boljševika. Radnici su insistirali na zatvaranju buržoaskih novina, na prinudnom radu ili izopštavanju za buržuje. Ali partija je odnela prevagu: ustav nove države iz 1918. zaključen je rečima: „partija vodi i dominira čitavim državnim aparatom“. Radnici su, uz sav svoj trud, ostali radnici.

Praktični priručnik i kontra-priručnik

U svom pamfletu *Država i revolucija* napisanom pre oktobra, ali objavljenom tek 1918, Lenjin je tražio da „svaki kuvar vlada“, da radnici planiraju socijalističko društvo. Militantni aktivisti u fabričkim komitetima bili su svesni potrebe da koordiniraju i centralizuju svoje aktivnosti. Prvog dana nakon Oktobarske revolucije predstavnici Centralnog saveta fabričkih komiteta su posetili Lenjina i pojedine sindikalne vođe i predložili im stvaranje privremenog sveruskog narodnog saveta za ekonomiju. Ovo je bio jedinstven plan dostavljen od strane stvarne radničke avangarde. Predložili su da dve trećine ovog saveta sačine predstavnici fabričkih komiteta, sindikata i Centralnog izvršnog komiteta sovjeta, a jednu trećinu predstavnici vlasnika i tehničara. Savet bi imao različita odeljenja za posebne segmente ekonomije, a svako bi odeljenje nadgledale kontrolne komisije sačinjene isključivo od radnika, a one bi sve zajedno nadgledale čitav Savet. Savet bi regulisao industriju, transport i poljoprivredu i preuzimao privatne kompanije. Lenjin je odbio ovaj konstruktivan predlog jer je i sam imao svoj „radnički plan“ u formi nacрта dekreta koji je podrazumevao ekonomske odnose i uslove koje su fabrički komiteti pokušali prevazići. Prema njegovom nacrtu komiteti bi bili podređeni sindikatima. Kao što ćemo dalje videti, Lenjin je odbio dati ovlašćenje komitetima da pozajmljuju novac. Dakle, prvog dana boljševičke vladavine,

odbijen je plan koji su sastavili radnici.

Centralni savet je 3. novembra pokušao sa još jednim planom, ovaj put da se osnuje sveruski Savet za regulaciju industrije. Novi plan se razlikovao od starog: isključio je sindikate, čije su vođe stajali uz Lenjina. Vođe Centralnog saveta fabričkih komiteta videli su sindikate kao suviše daleke radnicima, kao nesposobne da se suprotstave poslodavcima – njihovim pokušajima sabotaže fabrika. Isto tako, plan je isključio i poslodavce i mogućnost integracije fabričkih komiteta u državu. Centralni savet se udaljavao i od Lenjinovih zamisli, i to prema shvatanju da su sami radnici sposobni upravljati industrijom. Lenjinove ideje su stajale u mestu: „Pretpostavljalo se da će poslodavci i tehničari neupitno nastaviti sa radom u svojim preduzećima pod budnim okom »radničke kontrole«.”³³[Carr, ibid, 73.] Lozlovski, boljševički sindikalni glasnogovornik, krajem oktobra je izjavio da je „nužno do kraja pojasniti radnicima da oni ne trebaju imati utisak da preduzeće pripada njima.”³⁴[Carr, ibid, 74.] Međutim, revolucija je radnicima značila upravo činjenicu da su proizvodne snage sada njihove.

Prihvatanjem nacрта dekreta za radničku kontrolu u novembru uspostavljen je Sveruski centralni sovjet za radničku kontrolu. Ali u njemu se nalazilo samo pet predstavnika fabričkih komiteta čime su bili u zanemarivoj manjini. Radničku kontrolu bi sprovodila izabrana tela, ili fabrički komiteti pored uprave ili opšti skupovi radnika: ova tela bi imala pristup poslovnim knjigama i drugim informacijama (što su mnogi fabrički komiteti već imali) i njihove odluke bi bile obavezujuće. Međutim, u dekretu su postojala dva velika „ali“. Prvo, sindikati bi mogli poništiti bilo koju odluku komiteta, i drugo, u bilo kom preduzeću „od državnog značaja“ komiteti bi odgovarali državnim telima za održavanje reda i sprovođenje instrukcija.³⁵[Iz Lenjinovog nacрта za dekret o radničkoj kontroli: „Pod preduzećima od državnog značaja podrazumevaju

se sva preduzeća koja rade za odbranu, ili su na bilo koji način povezana sa proizvodnjom artikala neophodnih za egzistenciju populacije.“ (prevod iz Lenin, Collected Works, XXVI, Progress Publishers, Moscow 1972, 264-5.) Sa tako maglovitom formulom dovoljan bi bio dekret vlade i bilo koje preduzeće moglo se proglasiti „važnim“ i tako istrgnuti iz ruku radnika i staviti u ruke države. (prim. CLS)] Ova dva uslova su negirala sve pozitivne aspekte dekreta. Detaljnije instrukcije koje bi nadopunile dekret sastavio je mali komitet od tri boljševika i dva leva socijal-revolucionara: „Svaki kuvar da vlada?“ Gluposti! Ubrzo je vlada objavila svoje „Opšte instrukcije za radničku kontrolu“ koje su postale poznate pod imenom „Kontra-priručnik“. Cilj je bio pretvoriti fabričke komitete u nemoćne lokalne sindikalne ćelije. Član 7. dominira čitavim dokumentom: „pravo izdavanja naređenja vezanih za upravljanje i funkcionisanje preduzeća ostaje u rukama vlasnika.“

Centralni savet fabričkih komiteta objavio je „Praktični priručnik za primenu radničke kontrole“ krajem novembra 1917. Predlagali su da svaka fabrika ima komisije koje bi se bavile rekonverzijom (sa ratne na mirnodopsku proizvodnju), nabavkama goriva i sirovina itd. Komisije bi se služile znanjem tehničara i specijalista, ali oni ne bi imali moć odlučivanja; to je bilo oprečno Lenjinovoj šemi. Fabrički komiteti bi se ujedinili prema gore, odozdo: u lokalne, regionalne i sveruske federacije, upućujući direktan izazov boljševičkoj državi. Zatim je centralni savet iscrtao nacrt „Statuta fabričkih komiteta“ kao direktan odgovor na boljševički „Kontra-priručnik“. Ovim se predviđala integracija u ekonomski sistem saveta, sa narodnim ekonomskim savetom u svakom distriktu, gradu i regiji. Ovi saveti bi se birali na konferencijama fabričkih komiteta i u njih bi se birali samo ljudi iz fabrikoma.³⁶ [Tekst nacрта Statuta fabričkih komiteta nalazi se u dodatku ove knjige. (prim. CLS)]

Ovaj plan je u potpunosti razvijen u decembru. Lokalni saveti

bi ujedinili fabričke komitete, transportne radnike i one u trgovini i poljoprivredi. Regionalni saveti bi svake godine birali Vrhovni ekonomski savet. Svaki ekonomski savet bi bio zadužen za celokupnu ekonomsku aktivnost u svojoj sredini. Ova poplava ideja i planova koju su pokrenuli fabrički radnici pokazala je njihovu svesnost u činjenicu da bi socijalizam bio prazan i beznačajan ukoliko bi bio bilo šta drugo sem njihove sopstvene aktivnosti. Pokušali su da se konkretno nose sa velikim problemima koji su opteretili Rusiju; isto su radili i boljševici, ali sa drugačijeg klasnog stajališta. Drastično izmenjena ideja ekonomskih saveta bila je pokušaj slabljenja fabričkih komiteta i postepenog uvođenja centralizovane kontrole s vrha uz gušenje lokalne inicijative.

Većina fabričkih komiteta odobrila je predloge Centralnog saveta i odbila boljševički Sveruski sovjet za radničku kontrolu. Fabrički komiteti u metalurgiji žalili su se na „Kontra-priručnik“ da „veže radnicima ruke“ dok Praktični priručnik „oslobađa radnicima veliki prostor za samoaktivnost i od njih pravi stvarne upravljače tvornica.“³⁷ [Citirano u Sirianni, ibid, 50.] U periodu nakon Oktobarske revolucije bila je potrebna intenzivnija delatnost fabričkih komiteta protiv taktike poslodavaca za sabotažu, zatvaranja i odbijanja isplate. Radnici su morali preuzeti nekoliko stotina firmi da bi zaštitili sredstva za život i rad. Boljševička vlada i sindikati protivili su se tim preuzimanjima: neverovatno, ali Vrhovni ekonomski savet (Vesenka) je pretio da će tim preduzećima oduzeti fondove. U mnogim od tih radnih mesta upravljali su kolegijumi radnika, tehničara i administratora, pod budnim okom fabričkih komiteta. Do sredine 1918. fabrički komiteti su bili uključeni u upravne odbore tri petine svih fabrika, u još većem broju u basenima Dona i Urala.

Komiteti su se suočavali sa velikim poteškoćama u vremenu ekonomskog kolapsa za koji radnici nisu bili krivi. Komiteti su pružili neizmeran broj konstruktivnih pokušaja da se kaos prevaziđe. Centralni savet fabričkih komiteta Petrograda

koordinisao je organizovanje dostave lekova, pređe, mašinskog ulja itd. u finsku provinciju. Pred samu Oktobarsku revoluciju, prvi Sveruski kongres fabričkih komiteta predložio je planiranje rekonverzije: Centralni savet je u tu svrhu osnovao demobilizacionu komisiju. Politički gledano komiteti su razvijali svoje stavove. Boljševički radnik Matvej Živkov, predsedavajući u fabričkom komitetu elektrane 1886. u Petrogradu, izjavio je: „ovde gde smo mi, u fabričkim komitetima, stvaraju se instrukcije koje se iz baze prenose na sve grane industrije; one su instrukcije radnog mesta, samog života, i stoga su jedine instrukcije koje imaju vrednost. One pokazuju na šta su spremni fabrički komiteti, i zato bi trebale dominirati svim što se tiče radničke kontrole.“³⁸[Citirano u Sirianni, ibid, 99-100.]

Disciplinovanje radnika

Ali boljševički sindikalci su mislili drugačije, pa su započeli verbalni napadi na radnike. Prema Tomskom „produktivnost je pala tako nisko da radnici proizvode manju vrednost od svojih nadnica.“ Gostijev je govorio da „ekonomsku sabotažu izaziva ne samo buržoazija [...] nego cela nacija sa radničkom klasom.“³⁹[Citirano u Ferro, ibid, 176.] Šljapnikov, narodni komesar za rad i budući vođa takozvane „Radničke opozicije“, žalio se na radnike u fabričkim komitetima (mart 1918): „Jednostavno, stvari su u rukama gomile koja bukvalno, zbog svog neznanja i nezainteresovanosti za proizvodnju, koči celokupan rad.“⁴⁰[Citirano u Sirianni, ibid, 106-7.] S obzirom na ovakve komentare i zadržavanja isplate od šefova i banaka, nije čudo da su mnogi radnici osećali da ne trebaju raditi kad boljševici čuvaju poslodavce na svom mestu i brane profitabilnosti. Uprkos optužbama, produktivnost je rasla od prvih dana januara 1918. Radnici i dalje težili izgraditi novo društvo, a bedna ishrana ih nije mogla zaustaviti u tome. S obzirom na kaos u kome su se nalazili, fabrički komiteti su stavili svoje interese na prvo mesto i pokušali rešiti

pojedine neposredne probleme. Komiteti su zato optuženi da su „parohijski“ i „partikularistički“. Sami klevetnici su bili odgovorni za ove tendencije pošto vlada nije dozvoljavala komitetima da dobiju potrebne kredite: za posledicu, komiteti su morali prodavati deo mašinerije i zaliha da bi radnici dobili plate i da bi se nastavila proizvodnja.

Dekret o nacionalizaciji od 14. decembra 1917. jedan je od poteza protiv samoupravljanja.⁴¹ [Ispravka: Dekret o nacionalizaciji objavljen je tek 28. juna 1918. Dokument od 14. decembra o kome govori autor je Dekret o radničkoj kontroli sastavljen u skladu sa Lenjinovim nacrtom. Tog dana odobrio ga je Centralni izvršni komitet sa 24 glasa protiv 10 i glavna posledica bilo je osnivanje Sveruskog saveta za radničku kontrolu koji bi vršio nadzor nad sprovođenjem dekreta, ali u kome su predstavnici radnika, fabrički komiteti, bili u zanemarivoj manjini. To telo se sastalo samo jednom. Konačno, 5. decembra, osnovan je Vrhovni ekonomski savet (Vesenka) od predstavnika vlade i sindikata koji je preuzeo komandu nad ekonomijom (v. Brinton, Maurice, Bolsheviks and Workers' Control, Solidarity, London 1970). (prim. CLS)] Novi odbori bi preuzeli firme i u njima bi bili zastupljeni i stari vlasnici i fabrički komiteti. Dok su radnici mislili da bi oni pod nacionalizacijom, eksproprirajući vlasnike bez „oficijelnog“ odobrenja, vodili svoja radna mesta, boljševici su imali drugačiju zamisao: zaista, oni su insistirali na njoj. Ali po nacionalizaciji pravo „odlučivanja koje se tiče upravljanja preduzećom i radnih aktivnosti pripada upravi. Kontrolne komisije [fabričkih komiteta] neće imati udela u ovoj upravi, pa neće biti odgovorne za njeno funkcionisanje, što ostaje stvar menadžmenta.“⁴² [Citirano u Ferro, ibid, 177.] Ali na Uralu većinu preduzeća su radnici preuzeli i nacionalizovali.

Konferencija delegata nekih 300.000 radnika u Petrogradu 7. januara 1918. ispostavila je plan za nacionalizaciju rudarstva. Svaki rudnik bi birao savet od 25 do 60 članova,

uključujući predstavnike tehničkog i administrativnog osoblja. Savet bi formirao egzekutivu od 3 do 15 članova. Održavali bi se izbori direktno za regionalna tela sve do Centralnog rudarskog saveta. Jasno je naglašeno pravo opoziva delegata od strane radnika koji bi ga birali na bilo koji nivo, a sindikati i državna tela ne bi imala to pravo. Opet vidimo konstruktivne pokušaje uspostavljanja strukture radničke kontrole, i opet protiv planova vlade. Stav radnika prema tehničkom osoblju nije bio neprijateljski, iako su tehničari tražili jaku državnu kontrolu čime bi njihova pozicija protiv radničke kontrole bila zagarantovana. Ipak, mnogi su bili spremni da sarađuju sa komitetima jer su im njihove sposobnosti bile nezamenjive.

Sindikati su kao svoj glavni zadatak videli povećanje proizvodnje kroz organizovaniji i disciplinovan rad. Bili su spremni pomoći uspostavi rada po komadu, normi i bonusa, radi povećanja produktivnosti i discipline. Time su podržavali Lenjina. U septembru 1917 on je tražio „opštu radnu obavezu“ (ipak ne tako opštu da bi uključila i boljševike); a u januaru 1918 u neobjavljenom članku pisao je da bi „radnike koji zabušavaju na poslu“ trebalo „strpati u zatvor“. Prema Lenjinu, samo „deklasirana sitnoburžujaska inteligencija [...] ne shvata da je glavni problem za socijalizam disciplinovanje rada...“ Tako se „glavni problem“ socijalizma izjednačio sa glavnim problemom kapitalizma! Lenjinova solucija bila je ista kao i za kapitalistički problem:

„Mora se predstaviti, sprovesti i isprobati u praksi rad po komadu; moramo primeniti ono što je naučno i progresivno u Tejlorovom sistemu...“ Lenjin, a ne radnici, odlučuje šta se mora „predstaviti“, ali će radnici, a ne Lenjin, isprobati rad po komadu.

Ovaj stav se očitovao na prvom Sveruskom kongresu sindikata u januaru 1918. Fabrički komiteti su optuženi za nedostatak organizacije, discipline i iskustva. Članovi Centralnog saveta nisu bili prisutni pa se nisu mogli braniti. Boljševik Gaštev

predložio je rezoluciju koja je izglasana skoro jednoglasno: planirana je industrijska rekonstrukcija Rusije uz pomoć inostranog kapitala, uvođenje Tejlorovog sistema (rad po komadu, maksimalno iskorištavanje vremena i delovanja, itd), povećanje discipline i produktivnosti, mogućnost pomeranja radnika po potrebi i očuvanje privatnog vlasništva. Ovi predlozi su potvrđeni u martu na četvrtoj Sveruskoj konferenciji sindikata.

Boljševici su nastavili sa svojom boljševizacijom sindikata rasturanjem sastanaka, uspostavljanjem rivalskih sindikata i imenovanjem funkcionera, tako da bi svi sindikati prihvatili Gaštevľjev kapitalistički pristup. Od proleća 1918. umnožavaju se protesti radnika zbog nedostatka nezavisnosti sindikata od države. Fabrički komiteti su i dalje pokušavali da budu konstruktivni. Dok su odgovarali na klevete upućene iz sindikata, predlagali su jedinstvo sa njima, da dve radničke organizacije ne bi bile u konfliktu. Naravno, predlog je došao sa uslovima: moralo bi se uvesti obavezno članstvo da bi svi radnici bili uključeni u proces odlučivanja; fabrički komiteti bi delovali kao lokalne grane; zbor sindikata bi bila konferencija delegata iz fabričkih komiteta, koji bi potom izabrali egzekutivu kao što je Centralni savet fabričkih komiteta.

Petrogradski fabrički komiteti su bili ispred ostalih kada su još u avgustu 1917. razmišľjali o centralizovanoj ekonomiji. Sastavľjali su plan za planom, sve i jedan kao set praktičnih rešenja, da radnike stave na čelo ekonomije i načine korak ka socijalizmu. Pošto je ignorisao ove pokušaje, Lenjin je morao skupiti snage da bi na trećem Kongresu sovjeta u januaru 1918. rekao: „Uvođenjem radničke kontrole znali smo da će proći mnogo vremena pre nego što se ukoreni u Rusiji, ali smo hteli pokazati kako znamo za samo jedan put – put promena odozdo; hteli smo da sami radnici, odozdo, iscrtaju nove osnovne principe ekonomije.“ U stvari, Lenjinov državni kapitalizam sa dekorativnom radničkom kontrolom bio je daleko iza aktuelne

radničke borbe. Radnici su imali sopstvene planove i superiorno shvatanje socijalizma koji se rađa kao nužnost. Očišćen od retorike, Lenjinu bi ostala samo „vlast Partiji“.

Nije prošlo dugo vremena dok Lenjin nije konačno obelodanio kapitaistički sadržaj njegovog socijalizma. U martu 1918. zahtevao je individualnu upravu nad železnicama: kolektivnu upravu je smatrao zakržljalom. U „*Trenutnim zadacima sovjetske vlasti*“ Lenjin je pisao: „U bilo kojoj masivnoj mehanizovanoj industriji – a upravo ona predstavlja materijalnu osnovu socijalizma – nužno je bezuslovno i rigorozno jedinstvo volje koja istovremeno diriguje radom stotina, hiljada i desetina hiljada ljudi [...] Bezuslovno potčinjavanje jednoj volji nužan je uslov za uspeh proizvodnog procesa u teškoj industriji.“⁴³[Citirano u Carr, *ibid*, 191.] Zašto bi se radnici borili i umirali, to nije objašnjeno.

Godine 1915, dok je još bio menjševik, Larin je pisao članak o njemačkoj državnoj ratnoj mašini: „Savremena Nemačka je svetu dala model centralizovane uprave nad nacionalnom ekonomijom koja radi kao mašina prema zacrtanom programu.“ Lenjin je ovu šemu prihvatio na osnovi uverenja da je socijalizam u Rusiji ostvaren politički, a u Nemačkoj ekonomski. Do aprila 1918. on je vikao: „Da, učimo od Nemaca! Istorija se razvija nepravilnom putanjom. Desilo se upravo da Nemci, uporedo sa beštijom imperijalizma, poseduju principe discipline, organizacije, čvrstog grupnog rada, računovodstva i kontrole, na osnovama moderne mehanizovane industrije.“ Nije mu palo na pamet da je možda ova disciplina rada povezana sa „beštijom imperijalizma“. Jedinu manu u nemačkom državnom kapitalizmu video je u činjenici da je sadržana u buržoasko-imperijalističkoj državi; dodajte „proletersku državu“ i imaćete socijalizam. Iako kapitalistički model proizvodnje može proizvesti samo kapitalizam, Lenjin je smatrao da je njime moguće proizvesti i „socijalizam“. Da bi dao čvrst argument, Lenjin se pozivao na cara. Ruski socijalisti imali bi „učiti državni kapitalizam od Nemaca [...] usvojiti ga svakim

naporom, ne štedeti se u diktatorskim metodama da bi ga sproveli u delo isto kao što se Petar Veliki nije štedeo prilikom uvođenja kapitalizma u varvarsku Rusiju, kao što je upotrebljavao varvarska oružja protiv varvarstva.“ Ovo je za radnike značilo da će raditi više, teže i organizovanije (od strane drugih).

Sedmi partijski kongres u martu 1918. u svom rešenju tražio je „najenergičnije, bespoštedno odlučne, drakonske mere za podizanje samodiscipline i discipline radnika i seljaka.“ Miljutin je na sastanku Vesenke tražio kao „radnu obavezu“ ne „kao onu [...] koja je na snazi na zapadu, niti obavezu kako je zamišljaju mase i po kojoj bi svi morali da rade, nego radnu obavezu kao sistem radne discipline i sistem organizacije rada u interesima proizvodnje.“ Ne u interesima radnika, očigledno: od njih se zahtevala „čelična samodisciplina“. Vesenka je pod sobom imala mrežu tzv. „glavki“ (glavnih komiteta) i „centri“ (centara). Ovi su bili zasnovani na carističkim komitetima za industriju, i radili su uz pomoć uprave. Larin, obožavalac nemačkog kapitalizma, i Miljutin, bili su dvojica vođa u Vesenki, obojica entuzijasti u planiranju. Krajem aprila Vesenka je dekretom zabranila „divlju nacionalizaciju“, ali ovo je, kao i prethodni dekret iz februara, bilo ignorisano. Fabrički komiteti se nisu obazirali na autoritet Vesenke: Centralni savet fabričkih komiteta radio je bez ikakve zvanične sankcije.

Boljševičke gazde

U maju 1918, kada se u Moskvi sastao Sveruski kongres saveta narodne ekonomije, prisustvovali su delegati iz Vesenke, *glavkija*, *centrija* i sindikata, ali ne i fabričkih komiteta. Pred radnicima su se vrata čvrsto zatvarala, a komiteti su polako pretvarani u lokalne ćelije pod teškom sindikalnom birokratijom. Sindikati su bili podređeni državi – kako je dogovoreno na prvom Sveruskom kongresu sindikata. (Jedan delegat anarhista je sindikate opisao kao „žive leševe“; a

drugi je naglasio da su fabrički komiteti „ćelije dolazećeg socijalističkog poretka, poretka bez političke vlasti.“) Dekretom od 28. juna nacionalizovan je najveći deo industrije, čime je država postala glavni poslodavac; rad je trebao biti oblik društvene službe, a rad po komadu (tj. „najamnina od komada“) smatrala se normalnom.⁴⁴ [„U ovom pogledu najamnina od komada postaje vanredno bogat izvor zakidanja najamnine i prevara od strane kapitalista.“ „Iz dosadašnjeg izlaganja izlazi da je najamnina od komada oblik najamnine koji najbolje odgovara kapitalističkom načinu proizvodnje.“ Marx, Kapital (I tom); u Marx–Engels, Dela, tom 21, Prosveta, Beograd 1977, str. 486 i 489.] Pošto su invazija Antante i građanski rat tek počeli, ni za šta od navedenog ne mogu se okriviti ti faktori.⁴⁵ [Lenjin je još u aprilu govorio: „Građanski rat je u suštini okončan.“ (Citirano u Boffa, Giuseppe, Povijest Sovjetskog Saveza, I, Otokar Keršovani, Opatija 1985, str. 78.) U historiografiji se smatra da je pobuna Čehoslovačkog korpusa 25. jula označila početak građanskog rata – dakle mesec dana nakon dekreta o nacionalizaciji. (prim. CLS)] Aplikacijom najamnine po komadu i normi rada radnici su terani do iznemoglosti za minimalnu nadnicu. Bez obzira na to norme su krajem godine povišene jer se smatralo da su nadnice „opasno visoke“. U januaru 1919. norme u metalurgiji su povećane za 150%.

Ovakav razvoj događaja doveo je do disidentskih istupa u boljševičkoj partiji, pa čak i među onima što u životu nisu radili ni dana. *Коммунист*, žurnal „levih komunista“, objavio je napad Valerijana Ozinskog na Lenjina. Između ostalog, Ozinski je tvrdio da je Lenjinova „disciplina“ istovetna kapitalističkoj; da samo radnici mogu sprovesti svoju emancipaciju; da Lenjin napredak u produktivnosti meša sa bržim i težim radom; „Socijalizam i socijalističku organizaciju rada će uspostaviti sami radnici ili neće biti uspostavljena: a uspostaviće se nešto drugo – državni kapitalizam.“⁴⁶ [Citirano u Sirianni, ibid, 149.] Lenjin je, kao

i svaki put kada je ostajao bez argumenta, odgovorio trijadom uvreda i gluposti. Na primer, tvrdnja da je uvođenje kapitalističkog autoriteta i discipline rada napad na radničku samo-organizaciju je, po Lenjinu, „užasna sramota i potpuno napuštanje komunizma u praksi i prebegavanje u tabor sitne buržoazije.“

Radnici su povremeno pokušali savladati monolitno napredovanje boljševičke državne vlasti. Tokom 1918. projekat državnog kapitalizma u industriji kože, tekstila i šećera zasnovan je na saradnji države i bivših vlasnika. Desničar, industrijalist Mešerski želeo je ostvariti slično „poverenje“ u metalurgiji, gde bi fabrike vodili bivši vlasnici buržui. Lenjin i Trocki nisu imali primedbi, a zvaničnici sindikata metalaca su podržali projekat. Radnici su, naravno, bili u potpunosti protiv. Sastala se konferencija delegata iz pogođenih fabrika na kojoj se zahtevalo odbijanje predloga – i neodložna nacionalizacija. Pošto boljševici i dalje nisu bili dovoljno jaki da bi skršili nešto tih razmera, pritisak odozdo je okončao ovaj projekat.

Građanski rat je bez sumnje ojačao tendencije ka centralnoj kontroli i planiranju – sa neizbežnom individualnom upravom i upotrebom visoko plaćenih tehničara-specijalista. Razumljivo, centralizacija sama po sebi nije nužno loša stvar, ali pitanje je: ko je sprovodi i sa kojim ciljem? Isto tako, upotreba veštine i znanja tehničara je nužna, ali u koju svrhu bi njihova kreativnost bila upotrebljena? Seljaci su bili besni zato što su stari eksploatatori unajmljeni kao upravnici na *sovhozima* (sovjetska gospodarstva, nove državne farme). „Specijalisti“ su dobili veće plate, a upravnici i direktori su živeli u raskošnim veleposedničkim kućama: ponegde je i sam stari veleposednik bio direktor. Lenjinova poruka seljacima je bila: „...ako vi sami ne znate organizovati poljoprivredu na novim osnovama, mi moramo unajmiti stare stručnjake.“ Dok je Lenjin iz *Države i revolucije* govorio „Uništimo buržoasku državu“, Lenjin iz *Kako će boljševici osvojiti državnu*

vlast?“ govori „Upotrebimo buržoasku državu, preuzmimo je.“ Tako je Trocki iz carskog oficirskog kora preuzeo novi kor za Crvenu armiju.

Kada je Molotov analizirao ljudstvo u *glavkima*, ispostavilo se da je 57% osoblja neproleterske pozadine, a za 43% da su predstavnici sindikata, uglavnom isto tako neproleter. U svom izveštaju (objavljenom u decembru 1918) zaključuje da su ljudi što rukovode proizvodnjom „predstavnici poslodavaca, tehničari i specijalisti.“ Jedan „beli“ profesor u jesen 1919. izveštava da „nepripremljen posetilac ovim centrima i *glavkima* koji je bio upoznat sa bivšim poslovnim svetom može biti iznenađen jer bi našao bivše vlasnike velikih kožarskih postrojenja kako sede u *glavhozima*, centrima tekstilne industrije.“⁴⁷ [Citirano u Carr, *ibid*, 183.] Spremnost da se upotrebi carska državna mašina najbolje je izražena dekretom Sovnarkoma od januara 1920. u kome se žali što „stara policijska aparatura koja je znala registrovati građane ne samo u gradovima nego i na selu više ne postoji“ jer je uništena revolucijom.

Uprkos ovom destruktivnom činu revolucije, mobilnost rada se i dalje postizala. Glasnogovornik iz Narkomtruda (Narodni komesarijat za rad) se hvalio: „Snabdevali smo se radom tačno po planu i bez obzira na pojedinačne osobenosti i kvalifikacije, ili želju radnika da se uključi u ovaj ili onaj posao.“ Isto bi važilo za svaku robu. Vladina politika sa nadnicama zasnivala se na podsticaju i isplati po komadu; plate su podeljene u grupe i skale, gde su najveće bile za tehničko i upravno osoblje. Na osmom partijskom kongresu u martu 1919. u novom programu je objavljeno: „...socijalistički metod proizvodnje može biti osiguran samo drugarskom disciplinom radnika.“ Sindikati su dobili ovaj zadatak organizovanja „socijalističke discipline“. Disciplinarni sudovi za rad u 1920. su imali 945 predmeta. Pola od njih pokrenuti su zbog preciznosti; ostali radi neobavljanja prekovremenog rada nedeljom, neposlušnosti ili nediscipline, napuštanja rada ili agitacije za kraće radno vreme. Na devetom

kongresu marta 1920. ne samo da je prihvaćeno individualno komandovanje nego su smišljena četiri različita načina za njegovu realizaciju.

Potpunu slabost nove „opozicije“ unutar boljševičke partije pokazao je Lutovinov (iz „Radničke opozicije“) kada je priznao da bi oni sprovodili individualno upravljanje iako su protiv njega. Na prvom mestu partija, na zadnjem radnici. Do novembra 1920. samo 12% nacionalizovane industrije je imalo kakav-takav oblik kolektivne uprave. Od 2.051 preduzeća pod Vesenkom 1.783 imalo je individualnu, komandnu upravu. Da bi iskorenila radnu apstinenciju i „neefikasnost“ vlada je uvela radne knjige za radnike Petrograda i Moskve (do tada su uvedene samo staroj buržoaziji za prinudni rad). „Komunistička nedelja“ – to jest, rad za džabe – uvedena je uz Lenjinovo ushićeno odobravanje. Masovni projekat neplaćenog prekovremenog, gde *subotnjiki* rade subotom neplaćeni, a *voskresnjiki* nedeljom, ubrzo je propao. Radnici nisu (za divno čudo!) bili preterano oduševljeni. Lenjin je pokušao dati primer: radio je za „komunističku nedelju“ 1. maja 1920.

Favorit docnijeg boljševizma, Trockij, zaslužuje da ga saslušamo po ovom pitanju. Na kongresu sindikata u januaru 1919. izjavio je: „U vreme kada sindikati regulišu plate i uslove rada, kada postavljanje komesara za rad takođe zavisi od našeg kongresa, u boljševičkoj Rusiji ne sme biti štrajkova. Stavimo tačku na *i*.“ Pošto je stavio tačku na to *i*, prešao je na precrtavanje *t* naredne godine naglašavajući „pravo radničke države da pošalje svakog radnika i radnicu tamo gde su potrebni za izvršavanje radnih zadataka“ i „pravo države, radničke države, da kazni svakog radnika i radnicu koja odbija izvršavati naređenja te države, koja ne pokorava svoju volju volji radničke klase i ekonomskih zadataka...“ Očišćena od retorike i rečitosti, poruka Trockog radnicima u suštini glasi: „Mi boljševici smo sada gazde; vi, radnici – nazad na posao!“ Kampanja Trockoga za „militarizaciju rada“ u „kojoj bi svaki radnik bio vojnik rada, koji ne može slobodno

da ga napusti“ podržana je od strane Centralnog komiteta partije u kome se samo dvoumilo između „zdravog“ i „birokratskog“ oblika.

Pobeđena revolucija

U debati o ulozi sindikata u takozvanoj „radničkoj državi“ partija je pričala sama sa sobom. Klasne granice su već povučene obezvlašćenjem fabričkih komiteta i sovjeta. Na jednoj strani stajali su Lenjin, birokrate i državni kapitalizam; na drugoj radnici (i boljševički i vanpartijski) i socijalizam. Pošto je Lenjin preoteo fabrike, radnicima je dao – pravo na štrajk! Kao da je revolucija vođena zbog toga. Gušenje pobune u Kronštatu u martu 1921. otvoreno je upotpunilo kontrarevoluciju. Za radnike, Trockij je bio ne slavni arhitekt Crvene armije nego krvavi egzekutor kronštatskih mornara i crvenoarmejaca. Kraj građanskog rata krajem 1920. i uvođenje NEP-a (Nove ekonomske politike, koju je „Radnička grupa“ nazvala „Novom Eksploatacijom Proletarijata“) dovelo je do nezaposlenosti. Kako je industrija reorganizovana i racionalizovana, radnici su otpušteni. Glad na selu zadržala je radnike u gradovima: njihovo teško siromaštvo značilo je da ih sada država može terati bez prisile. U septembru 1921. dekretom je objašnjeno kako je najamni sistem „fundamentalni faktor za razvoj industrije“, i nadalje, da „bilo kakav egalitarizam mora biti isključen.“ Čak i razmišljanje o socijalizmu nije dolazilo u obzir. Na petom Sveruskom kongresu sindikata u septembru 1922. birokrate su uživale u svojoj pobi. Odlučeno je da svaki radnik koji ne ispoštuje normu gubi trećinu svoje plate, a ako ne ispoštuje ugovor, može biti otpušten bez naknade. Uprkos ovome, izbijali su divlji štrajkovi protiv uprave i sindikata sve do avgusta 1923.

Sredinom dvadesetih radnike su varali *nepmani* i birokrate visokim cenama i niskim nadnicama. Terani su od strane upravnika i države-poslodavca nisu imali nikakvog udela u

upravi nad fabrikama. Sindikati i partijske ćelije su radili sa upravom, dok su nezaposleni pred kapijama terali zaposlene da ostanu na svojim mestima, uz niske plate i loše uslove. Razne „opozicije“ u partiji su apelovale na radnike ali su ih oni ignorisali. „Radnici kao da su svojim ćutanjem govorili: sve je to u redu, ali šta mi imamo s tim?“⁴⁸ [Citirano u Ciliga, ibid, 21.] Sa gledišta radnika i radnica, šta je uopšte „borba“ u partiji njima značila? Nije ih zanimalo da li su akcija ili slogan „ispravni“, već ko ih sprovodi. Partija bi pozivala na „borbu protiv birokratije“ ali bi je radnici ignorisali iako su svejedno mrzeli birokratiju. Unutrašnja borba u vrhovima partije je bila – ne imajući ništa sa socijalizmom i radnicima, već sa vlašću – imitacija buržoaske politike. Lenjinova „borba protiv birokratije“ nije podrazumevala da se radnici reše birokratije, nego da neki novi birokratski organ nadgleda sebi slične.

Slični apeli Trockog bili su upućeni partiji: kada je konačno bio primoran da se obrati radnicima koji su mu do tad svi redom bili obični objekti, nije bilo šanse da će oni obraćati pažnju. Trocki nije bio protiv birokratije, niti protiv privilegija i nejednakosti; on je tražio „bolju“ birokratiju, „manje naglašene“ privilegije, „umanjene“ nejednakosti. Sve protiv čega je protestovao bila je posledica sistema kojeg je branio sve do dana kada je ubijen. Trockizam je tada bio samo staljinizam u opoziciji: to je i danas. Za razliku od Trockog, „Radnička grupa“ je napadala čitav političko-ekonomski režim uspostavljen pre NEP-a: izvor poraza revolucije našli su u celokupnom Lenjinovom nastupu. Osnova njihovog programa bio je stari ali i danas validan slogan da „Oslobođenje radnika može biti samo delo samih radnika.“ Bili su protiv diktature jedne partije i birokratske organizacije proizvodnje. Za njih, socijalizam je bio slobodan stvaralački akt samih radnika. Napisali su 1923. manifest kojim napadaju kult „vođe“ i učestvovali su u organizovanju serije štrajkova te godine.

„Decemista“ Volodja Smirnov otišao je dalje: „Proleterske

revolucije nije ni bilo, niti diktature proletarijata u Rusiji; bila je 'narodna revolucija' odozdo i diktatura odozgo. Lenjin nikada nije bio ideolog proletarijata. Od početka, on je ideolog inteligencije." Ruski radnici su 1917. pretekli Lenjina i njegovu šemu revolucije u etapama, pa ih je morao zadržavati. Tražio je od radnika da nadgledaju kapitaliste koji bi i dalje upravljali tvornicama – a to je politika klasne kolaboracije. Ali prava klasna borba vodila se upravo između šefova koji su sabotirali ekonomiju i radnika koji su preuzimali fabrike. Nasuprot socijalističkih aspiracija fabričkih komiteta Lenjin i boljševici su doneli državni kapitalizam. Uništavanjem fabričkih komiteta boljševici su okončali svaki korak ka socijalizmu; u osiguravanju svoje neosporne vladavine, morali su potpuno poraziti radničku klasu – to su i učinili. Fatalna greška fabričkih komiteta bila je ta što su političko delovanje prepustili boljševicima i sovjetima, koncentrišući svoju kreativnost na ekonomiju.

U proleće 1928. jedan jugoslovenski železničar koji je bio u Rusiji tokom revolucije rekao je: „Situacija danas je daleko drugačija od one iz vremena kada sam ja bio tamo; fizički radnik je opet uhvaćen u zamku, birokrate žive kao buržuji, a njihove žene igraju odgovarajuće uloge. Treba nam nova revolucija.“ Jedan kvalifikovani radnik izjavljuje: „Živimo gore nego u doba kapitalista. Ako smo morali biti suočeni sa takvom glađu, ako su naše plate tako niske, kao u doba stare gospode, štrajkovali bi još hiljadu puta. Ali šta da radimo sad?“ Konačno, komentariše tekstilni radnik, i sam boljševik: „Nikada u životu nisam znao za takvo ropstvo kao što je u mojoj fabrici. Da ovako nešto postoji u buržoaskoj državi, odavno bih tu bacio bombu!“⁴⁹ [Citati iz Ciliga, ibid, 280, 33, 108-9.]

Sledeće poglavlje: [G. P. Maksimov: Sindikalisti u Ruskoj revoluciji](#)

Bibliografski podaci

Autor	R. M. Džouns
Naslov	Experience of the Factory Committees in the Russian Revolution, Council Communist Pamphlet, no. II, Scorchers Publications, Cardiff 1984.
Prevod	Vladan Vukliš
Izdavač	Centar za liberaterske studije
Godina	2008.